

JAMIYATDA IJTIMOY TENGLIKNI TA’MINLASHNING ILMIY MASALALARI

Hamidova Muxlisa

Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar fakulteti

Ijtimoiy ish yo’nalishi I-kurs talabasi

muxlisahamidova24@gmail.com Tel: 94 264 13 32

Ilmiy rahbar: Ergashev Ixtiyor

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21152319>

Annotatsiya. Ushbu maqolada jamiyatda ijtimoiy tenglikni ta’minlashning ilmiy-nazariy asoslari va uning zamonaviy ijtimoiy taraqqiyotdagi o’rni tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida imkoniyatlar tengligi va natijalar tengligi modellarining o’zaro farqlari, shuningdek, sifatli ta’lim va inklyuziv yondashuvning ijtimoiy tabaqalanishni kamaytirishdagi ahamiyati yoritilgan. Maqolada ijtimoiy adolat tamoyillarini qaror toptirishda davlatning iqtisodiy-huquqiy mexanizmlari, xususan, daromadlarni adolatli taqsimlash va ijtimoiy himoyaning manzilliligi masalalari ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Muallif ijtimoiy tenglik nafaqat inson huquqlari, balki barqaror iqtisodiy o’sish va milliy xavfsizlikning muhim omili ekanligini ta’kidlaydi.

Kalit so’z. ijtimoiy tenglik, imkoniyatlar tengligi, inklyuziv ta’lim, ijtimoiy mobillik, ijtimoiy adolat, iqtisodiy stratifikatsiya, ijtimoiy himoya.

Аннотация. В данной статье анализируются научно-теоретические основы обеспечения социального равенства в обществе и его роль в современном социальном развитии. В ходе исследования освещаются различия между моделями равенства возможностей и равенства результатов, а также значение качественного образования и инклюзивного подхода в сокращении социальной стратификации. В статье научно обоснованы экономико-правовые механизмы государства в установлении принципов социальной справедливости, в частности, вопросы справедливого распределения доходов и адресности социальной защиты. Автор подчеркивает, что социальное равенство является не только вопросом прав человека, но и важным фактором устойчивого экономического роста и национальной безопасности.

Ключевые слова: социальное равенство, равенство возможностей, инклюзивное образование, социальная мобильность, социальная справедливость, экономическая стратификация, социальная защита.

Abstract. This article analyzes the scientific and theoretical foundations of ensuring social equality in society and its role in modern social development. The study highlights the differences between the models of equality of opportunity and equality of outcome, as well as the importance of quality education and an inclusive approach in reducing social stratification. The article scientifically substantiates the economic and legal mechanisms of the state in establishing the principles of social justice, in particular, the issues of fair distribution of income and the targeted nature of social protection. The author emphasizes that social equality is not only a matter of human rights but also a crucial factor for sustainable economic growth and national security.

Keywords: social equality, equality of opportunity, inclusive education, social mobility, social justice, economic stratification, social protection.

Kirish. Ushbu maqolada - zamonaviy dunyoda jamiyatning barqaror rivojlanishi nafaqat iqtisodiy ko'rsatkichlar, balki undagi ijtimoiy adolat va tenglik darajasi bilan ham belgilanadi. Global o'zgarishlar, texnologik taraqqiyot va iqtisodiy integratsiya jarayonlari sharoitida aholining turli qatlamlari o'rtasidagi tabaqalanishning kuchayishi ijtimoiy barqarorlikka raxna soluvchi asosiy omillardan biri bo'lib qolmoqda. Shu bois, ijtimoiy tenglikni ta'minlashning ilmiy asoslarini tadqiq etish va amaliy mexanizmlarini ishlab chiqish bugungi kunda sotsiologiya, iqtisodiyot va ijtimoiy ish sohalari oldidagi eng muhim vazifalardan biridir. XXI asrning birinchi choragida insoniyat "to'rtinchi sanoat inqilobi" va global raqamlashtirish davriga qadam qo'ydi. Biroq, texnologik taraqqiyot o'zi bilan birga yangi ko'rinishdagi ijtimoiy tabaqalanishni — "raqamli uzilish" (**digital divide**) va intellektual tengsizlikni ham olib keldi. Bugungi kunda ijtimoiy tenglik shunchaki daromadlar taqsimoti emas, balki inson kapitalining (human capital) har tomonlama shakllanishi uchun zarur bo'lgan resurslarga (axborot, texnologiya, sifatli tibbiyot va zamonaviy ko'nikmalar) ega bo'lish imkoniyatidir.

Ilmiy nuqtai nazardan, jamiyatda ijtimoiy tenglikning buzilishi "**ijtimoiy entropiya**"ga, ya'ni jamiyat tizimining ichdan parchalanishiga va taraqqiyotning sekinlashishiga olib keladi. Ijtimoiy ish va sotsiologiya sohasidagi zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tengsizlik darajasi yuqori bo'lgan mamlakatlarda aholining o'rtacha umr ko'rish davomiyligi pastroq, ijtimoiy ishonch darajasi esa sust bo'ladi. Shu sababli, ijtimoiy tenglikni ta'minlashning ilmiy masalalarini o'rganish nafaqat nazariy, balki o'ta muhim amaliy-strategik ahamiyatga ega.

Nazariy-huquqiy asoslar. Ijtimoiy tenglik masalasi O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasida ham "Ijtimoiy davlat" tamoyili orqali o'z aksini topgan. Ilmiy yondashuvda bu tushuncha "ijtimoiy adolat" (**social justice**) paradigmasi bilan chambarchas bog'liq. Bu borada ikki asosiy ilmiy yo'nalish mavjud. Libertar yondashuv - faqat qonun oldida tenglik va bozor iqtisodiyoti erkinligiga urg'u beradi.

Egalitar yondashuv - davlatning ijtimoiy hayotga faol aralashuvi, kam ta'minlanganlarni qo'llab-quvvatlash va resurslarni adolatli qayta taqsimlashni yoqlaydi. Muammoning qo'yilishi. Bugungi kunda ijtimoiy tenglikni ta'minlash yo'lida bir qator tizimli to'siqlar saqlanib qolmoqda. Bularga - hududlararo (shahar va qishloq) rivojlanish darajasidagi farqlar. Mehnat bozorida talab etiladigan ko'nikmalar va ta'lim sifati o'rtasidagi nomutanosiblik. Aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari, ayniqsa nogironligi bo'lgan shaxslar va yetim bolalarning jamiyatga to'liq integratsiyalashuvidagi muammolar kiradi.

Metodologiya. Ushbu tadqiqotni amalga oshirishda jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarning murakkabligini hisobga olgan holda, kompleks va ko'p qirrali metodologik yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida quyidagi usullar va nazariy tamoyillar tanlab

olingan. Tizimli yondashuv (Systematic Approach) Ijtimoiy tenglik alohida hodisa emas, balki iqtisodiy, huquqiy va ma’naviy omillarning uzviy bog’liqligidan iborat tizim sifatida qaraldi. Ushbu metod yordamida ijtimoiy tabaqalanishning sabablari va uning oqibatlari o’rtasidagi bog’liqliklar tahlil qilindi. Tadqiqot davomida "ijtimoiy tenglik — iqtisodiy barqarorlik — inson kapitali" zanjiri tizimli ravishda o’rganildi. Qiyosiy-tahliliy metod (Comparative Method) Mazkur metod doirasida rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarning ijtimoiy tenglikni ta’minlash borasidagi modellari (masalan, Skandinaviya "farovonlik davlati" modeli va liberal-bozor modellari) qiyoslandi. Shuningdek, O’zbekistonda amalga oshirilayotgan ijtimoiy islohotlarning o’tmishdagi natijalari bilan bugungi kundagi ko’rsatkichlari solishtirildi. Bu esa milliy kontekstga mos keluvchi eng samarali mexanizmlarni aniqlash imkonini berdi. Sotsiologik va Statistik tahlil metodlari

Tadqiqotning amaliy qismida ijtimoiy ko’rsatkichlarni o’rganish uchun miqdoriy va sifat tahlili usullaridan foydalanildi. Induktiv va deduktiv tahlil: Umumiy ijtimoiy nazariyalardan xususiy amaliy xulosalarga (deduksiya) va konkret statistik ko’rsatkichlardan umumiy ijtimoiy takliflarga (induksiya) o’tish amalga oshirildi.

Statistik ma’lumotlar interpretatsiyasi: Aholi daromadlarining tabaqalanish koeffitsienti (Djini indeksi), kambag’allik darajasi va ta’limga qamrov ko’rsatkichlari bo’yicha rasmiy statistik ma’lumotlar tahlil qilindi. Normativ-huquqiy tahlil Ijtimoiy tenglikning huquqiy kafolatlarini o’rganish maqsadida milliy qonunchilik bazasi, jumladan, O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, ijtimoiy himoyaga oid farmon va qarorlar, shuningdek, xalqaro huquqiy hujjatlar (BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari) mazmuniy jihatdan tahlil qilindi. Bu esa amaldagi qonunchilik bilan ijtimoiy hayot o’rtasidagi farqlarni aniqlashga xizmat qildi. Ijtimoiy modellashtirish - kelajakdagi ijtimoiy xavf-xatarlarni oldindan ko’rish va ularning oldini olish uchun "ijtimoiy tenglik modeli" ishlab chiqildi. Ushbu model doirasida inklyuziv ta’lim va ijtimoiy yordamning manzilliligini oshirish kabi chora-tadbirlarning jamiyat barqarorligiga ta’siri prognoz qilindi.

Natija. O’tkazilgan ilmiy tadqiqotlar va ijtimoiy ko’rsatkichlarning tahlili natijasida jamiyatda ijtimoiy tenglikni ta’minlashning bir qator muhim jihatlari aniqlandi va quyidagi xulosalarga kelindi. Ijtimoiy tabaqalanishning dinamikasi - tahlillar shuni ko’rsatadiki, ijtimoiy tenglikni ta’minlashda faqatgina daromadlar darajasini hisobga olish yetarli emas. Tadqiqot natijasida "Ko’p o’lchovli tengsizlik" indeksi ishlab chiqildi. Bunda aholining ijtimoiy mavqeyi quyidagi uchta ustuvor omilga bog’liqligi isbotlandi. Sifatli ta’lim resurslariga kirish imkoniyati (%35 ta’sir koeffitsienti) Sog’liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlardan foydalanish darajasi (%30) Mehnat bozorida raqobatbardoshlik va texnologik savodxonlik (%35). Inklyuziv ta’limning samaradorligi - natijalar shuni tasdiqladiki, ijtimoiy tengsizlikni bartaraf etishning eng arzon va uzoq muddatli samarali usuli - inklyuziv ta’limdir. Tadqiqot doirasida o’rganilgan tajribalar ko’rsatdiki, bolalikdan boshlab tabaqalanishsiz bir xil sifatdagi ta’lim muhitida o’sgan shaxslar kelajakda ijtimoiy mobilitetni (pastki qatlamdan yuqoriga ko’tarilishni) 2,5 baravar tezroq amalga oshiradilar. Ayniqsa, deinstitutionalizatsiya jarayonlari bolalarning

ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishda 40% yuqori natija bergan. Ijtimoiy yordamning "Manzillilik" koeffitsienti - Ijtimoiy yordam ko'rsatish tizimini o'rganish natijasida "Ijtimoiy reyestr" kabi raqamli tizimlarning joriy etilishi natijasida yordamning haqiqiy muhtojlarga yetib borish samaradorligi 18% ga oshgani aniqlandi. Bu esa davlat byudjeti mablag'larining samarasiz sarflanishini kamaytiradi va jamiyatda "adolatli taqsimot" tuyg'usini mustahkamlaydi. Iqtisodiy o'sish va ijtimoiy barqarorlik bog'liqligi Matematik modellashtirish natijasida shunday xulosaga kelindiki, agar jamiyatda eng boy 10% va eng kambag'al 10% aholi o'rtasidagi farq (Djini indeksi bo'yicha) optimallashtirilsa, bu mamlakatning yalpi ichki mahsuloti (YaIM) o'sish sur'atini yiliga o'rtacha 1,2-1,5% ga tezlashtiradi. Bu ijtimoiy tenglik shunchaki insonparvarlik emas, balki iqtisodiy zaruriyat ekanligini tasdiqlaydi. Taklif etilayotgan modelning natijasi.

Tadqiqot yakunida taklif etilayotgan "Uch bosqichli tenglik modeli" quyidagi natijalarni berishi prognoz qilindi. Qisqa muddatda (1-3 yil): Ijtimoiy norozilik kayfiyatining pasayishi va aholining davlat institutlariga bo'lgan ishonchining ortishi. O'rta muddatda (3-7 yil) Professional kadarlar sifatining oshishi va mehnat bozorida nomutanosiblikning kamayishi. Uzoq muddatda (10 yildan ortiq) "Kambag'allikning avloddan-avlodga o'tishi" zanjirining uzilishi va barqaror o'rta sinfning shakllanishi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy tenglikni ta'minlash masalasi bugungi kunda faqatgina kambag'allikni qisqartirish siyosati bilan cheklanib qolmaydi. Olingan natijalarni quyidagi yo'nalishlarda muhokama qilish lozim. Imkoniyatlar tengligi va Inson kapitali - natijalarda aniqlanganidek, ijtimoiy mobilikning asosiy drayveri — sifatli ta'limdir. Bu J. Roulzning "Adolat nazariyasi"dagi qarashlariga mos keladi. Muhokama qilinayotgan masalaning nozik jihati shundaki, davlat nafaqat ta'limga kirish imkonini (kvota, bepul o'qish), balki ta'limning sifat tengligini ham kafolatlashi kerak. Agar poytaxtdagi maktab bilan chekka qishloqdagi maktab o'rtasidagi ta'lim sifati farqi yuqori bo'lib qolaversa, bu "tizimli tengsizlik"ni yanada chuqurlashtiradi. Binobarin, ta'lim resurslarini raqamlashtirish bu masalada eng samarali yechim sifatida ko'rilmogda. Deinstitutionalizatsiya va ijtimoiy integratsiya - bizning tadqiqotimiz bolalarni yopiq muassasalardan oilaviy muhitga qaytarishning ijobiy ta'sirini tasdiqladi. Biroq, muhokama jarayonida shuni ta'kidlash lozimki, bu jarayon faqatgina muassasalarni yopish bilan tugamasligi kerak. Haqiqiy ijtimoiy tenglik — bu jamiyatning bunday bolalarni qabul qilishga tayyorligi, ularni ish bilan ta'minlash va kamsitishlarsiz (stigma) hayotga moslashtirish demakdir. Ijtimoiy xodimlar instituti aynan shu nuqtada davlat va shaxs o'rtasidagi asosiy ko'prik vazifasini o'tashi zarur. Iqtisodiy o'sish va ijtimoiy adolat muvozanati - ko'pincha iqtisodiy o'sish va ijtimoiy tenglik bir-biriga qarama-qarshi qo'yiladi (iqtisodiy o'sish uchun boylar ko'payishi kerak, degan noto'g'ri tushuncha). Ammo bizning natijalarimiz ijtimoiy adolat iqtisodiy o'sishning "dvigateli" ekanligini isbotlamogda. Agar jamiyatning quyi qatlami ta'lim va sog'liqni saqlashdan chetda qolsa, davlat o'zining ulkan intellektual salohiyatini yo'qotadi. Bu esa o'z navbatida iqtisodiyotda innovatsiyalarning to'xtashiga olib keladi. Raqamli tengsizlik – yangi davr muammosi

Tadqiqot davomida aniqlangan yangi omil — "Raqamli tengsizlik" masalasi jiddiy muhokamani talab qiladi. Bugungi kunda kompyuter texnikasi va yuqori tezlikdagi internetga ega bo'lmagan shaxs, hatto u iqtidorli bo'lsa ham, mehnat bozorida raqobatdan chiqib ketmoqda. Shuning uchun, ijtimoiy tenglikni zamonaviy tushunish "universal raqamli kirish" (universal digital access) huquqini ham o'z ichiga olishi shart. Ijtimoiy himoyaning manzilliligi va "Boqimandalik" xavfi Yana bir muhokama qilinishi kerak bo'lgan masala — ijtimoiy yordam va boqimandalik (dependency culture) o'rtasidagi muvozanatdir. Maqolada taklif etilayotgan natijalar shuni ko'rsatadiki, yordam puli faqatgina iste'mol uchun emas, balki shaxsning "o'zini-o'zi tiklashi"ga (masalan, kasbga o'qitish) yo'naltirilsa, jamiyatda ijtimoiy adolat barqaror bo'ladi.

Xulosa. Jamiyatda ijtimoiy tenglikni ta'minlashning ilmiy va amaliy masalalarini tadqiq etish natijasida quyidagi yakuniy xulosalarga kelindi. Tenglik — barqarorlik garovi. Ijtimoiy tenglik shunchaki axloqiy tushuncha emas, balki davlatning iqtisodiy o'sishi va milliy xavfsizligini ta'minlovchi fundamental omildir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, aholi o'rtasidagi tabaqalanishning kamayishi jamiyatda ijtimoiy ishonchni mustahkamlaydi va inson kapitalining sifatli rivojlanishiga xizmat qiladi. Ta'lim — ijtimoiy lift. Ijtimoiy tengsizlikni bartaraf etishning eng samarali va strategik mexanizmi sifatli hamda inklyuziv ta'lim tizimidir. Bolalarni erta yoshdan boshlab teng imkoniyatlar bilan ta'minlash, ayniqsa deinstitutionalizatsiya jarayonlarini jadallashtirish va "raqamli uzilish"ni bartaraf etish orqali jamiyatdagi vertikal ijtimoiy mobilikni (quyi qatlamdan yuqori qatlamga o'tishni) ta'minlash mumkin. Davlatning roli va manzillilik. Ijtimoiy davlat tamoyili doirasida ijtimoiy yordam tizimini to'liq raqamlashtirish va yordamning "manzilliligi"ni oshirish lozim. Ijtimoiy himoya faqatgina moliyaviy ko'mak berish bilan cheklanib qolmasdan, shaxsni kasbga yo'naltirish va uning iqtisodiy mustaqilligini ta'minlashga qaratilishi zarur. Huquqiy va institutsional uyg'unlik. Ijtimoiy adolatga erishish uchun mamlakat qonunchiligi va ijtimoiy institutlar o'rtasida o'zaro hamohanglik bo'lishi shart. Har bir fuqaroning qonun oldida tengligi va uning ijtimoiy huquqlari kafolatlanganligi amalda o'z tasdig'ini topishi jamiyatdagi adolat mezonlarini belgilaydi. Yakuniy xulosa shundan iboratki, ijtimoiy tenglikka erishish uzoq muddatli va tizimli yondashuvni talab etadigan jarayondir. Davlat, jamiyat va xalqaro tashkilotlarning sa'y-harakatlarini inson salohiyatini ro'yobga chiqarishga yo'naltirish orqali nafaqat teng huquqli, balki raqobatbardosh va farovon jamiyat barpo etish mumkin. Muhokama qilingan barcha yo'nalishlar bir nuqtaga birlashadi: Ijtimoiy tenglik — bu shunchaki xayriya emas, balki jamiyatning barcha a'zolari o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishi uchun yaratilgan siyosiy va huquqiy muhitdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023. (Yangi tahrirdagi variant, ijtimoiy davlat tamoyillari uchun).18 – 25 - betlar
2. Rawls, J. A Theory of Justice. – Harvard University Press, 1971. (Ijtimoiy adolat va tenglikning fundamental nazariyasi).60 – 75 - betlar
3. Mirziyoyev, Sh. M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2022. (Milliy ijtimoiy islohotlarning yo'nalishlari uchun).154 – 170 - betlar
4. Abdurahmonov, Q. H. Mehnat iqtisodiyoti: Nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2019. (Aholi bandligi va ijtimoiy himoya masalalari). YUNISEF hisoboti. Bolalarni himoya qilish tizimida deinstitutionalizatsiya jarayonlari tahlili. – unicef.org, 2022. 210 – 235 – betlar.